

APNENICE V PODPEČI POD KRIMOM

Apnarstvo je stara obrt in apneničarstvo stara dejavnost, znani povsod po Sloveniji, kjer so na voljo primerne apniške kamenine. Apno pa je temeljna tvarina v gradbeništvu. O pridobivanju apna oziroma o žganju imamo številna pričevanja. Tako so morali podložniki loškega gospostva¹ lomiti kamenje za apnenice, se pravi peči, v katerih se kamen prežge v apno, jih postavljati, kuriti ogenj in na koncu prazniti jame oziroma podirati apnenice. Te apnenice so bile podobne velikanskemu košu iz leskovih in gabrovih palic, spletene in znotraj ometane z ilovico. V takih apnenicah so še do druge svetovne vojne žgali apno po Gorenjskem,² Dolenjskem³ (zlasti v okolici Kostanjevice) in na Cerkljanskem.

Da so žgali apno prav tako v zgornji Savinjski in Zadrebški dolini, dokazuje tudi dejstvo, da so savinjski splavarji prevažali na splavih tudi apno na Hrvaško.⁴

V Škocjanskih hribih je vas Staro apno dobila celo ime po številnih apnenicah.⁵

Bogate plasti triadnega apnenca so pogojevale izredno živahno apnarsko oziroma apneničarsko dejavnost v vaseh pod Krimom, zlasti v Podpeči in Preserjih ter na Bregu pri Borovnici. Starejši vaščani še pomnijo, kako so jim pripovedovali, da je bilo povsod naokrog polno apnenic v „koših“.⁶ Še danes so vidni v gozdovih nad Podpečjo sledovi teh nekdanjih apnenic v obliki kolobarja. Kjer so bili pri roki kamen, drva in primerno pletivo za koš, tja so postavili apnenico. Celo gozdovi proti Rakitni nosijo ledinska imena „Pri apnenci“. Apno so tedaj žgali največ za svoje potrebe, za postavitev nove in za popravilo stare hiše in pa za vsakoletno beljenje stanovanjskih prostorov in živinskih hlevov.

Kmetje, sadjarji, so vsake jeseni pobelili z apnom tudi debela sadnega drevja zoper sadne škodljivce in zajedalce. V bližini cerkve na Žalostni gori lahko vidimo še sledove apnenice, ko so zidali pred 250 leti cerkev. Na ostanke nekdanje apnenice so pred leti pri kopanju temeljev za novo hišo naleteli pod staro Plenavčevo domačijo v rebri nad Podpečjo. Domačini celo povezujejo ime vasi z žgalnimi pečmi za apno.

V zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja, zlasti pa po potresu 1895, je zajela Ljubljano prava pozidalna ekspanzija. Prav tedaj in najbrž prav zato so se pojavile prve zidane in po obsegu znatno večje apnenice v Podpeči. Prva pri tej novosti sta bila domačina Lužar in Garibaldi.⁷ Slednji je bil potomec graditelja južne železnice, ki je stekla skozi Preserje l. 1857. Oba sta bila premožna in zelo podjetna. Lužar je bil bogat posestnik in gostilničar, imel je tudi žago. Tako sta zmogla investicijske stroške za pozidavo peči. To delo so zaupali posebno priznanemu zidarskemu mojstru, staremu Šeškarju, p.d.

1. P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo, Škofja Loka 1973, str. 68, 69, 137, 138, 449.

2. A. Melik, Slovenija I/2, Ljubljana 1936, str. 493, 494.

3. Apnenice v „košu“, dokumentirane v fotoalbumu SEM, št. 11–12, Cerkljansko 1954, in št. 13–14, Kostanjevica 1956.

4. A. Baš, Savinjski splavarji, Ljubljana 1974, str. 32, 33.

5. B. Kuhar, Odmirajoči stari svet vasi, Ljubljana 1972, str. 27.

6. Terenski zapiski o apnenicah, 1976, 1977, L. Bras, povedal Janez Peternel, nekdanji skladač apnenice, roj. 1895, Podpeč 9.

7. Pripovedovalci o apnenicah in drugih dejavnostih, za njihovo prijaznost se vsem zahvaljujem: Jože Mravlje, upokojeni poštar, roj. 1877, Jezero 6, Janez Peternel, skladač apnenice, roj. 1895, Podpeč 9, Franc Grebenc, trgovec, gostilničar, posestnik, lastnik apnenice, roj. 1898, Podpeč 26, Janez Uršič, žagar, roj. 1898, Jezero 50, Cecilija Kavčnik, roj. Lukman, posestnica, gostilničarka, lastnica mlina in apnenice, roj. 1900, Podpeč 18, Ivanka Uršič, žagarjeva žena in gospodinja, roj. 1904, Jezero 50, Ivan Kajca, skladač apnenice, roj. 1909, Podpeč 22, Ivan Peternel, skladač apnenice in sofer avtobusa, roj. 1925, Podpeč 9, Lojze Suhadolnik, posestnik in lastnik apnenice, roj. 1927, Podpeč 18, Cilka Suhadolnik, roj. Kavčnik, žena posestnika in lastnika apnenice, roj. 1937, Podpeč 18, Anica Mravlje, delavka v stolarni, roj. 1910, Jezero 6.

Apnenica v Bohinju, foto: Melik, Slovenija 1/2, stran 494, 1936

Vrbetovemu očetu iz Podpeči. Od njega so kasneje povzeli to spretnost mojstri Peternel iz Podpeči, Petelin iz Goričice pod Krimom in Gostiša izpod Plešivice.

Apnenice so v obliki orjaškega lonca vsekali v živo skalo, jo znotraj obložili s posebnim kamnom, „brusnikom“ in premazali z brusnikovo mivko. Po vsakem žganju so peč obnovili in znova zalili poškodovane dele. Zaradi hude vročine je bila peč namreč vsakokrat nekoliko poškodovana oziroma okrušena. Oblogo iz kamna brusnika so obvezno menjavali vsaki dve leti. Tako visoka vročina razžene še živo skalo. Kamen brusnik je za oblogo najbolj primeren zato, ker se lepo zateče ob steni, ko se razbela. V novjšem času pa oblagajo peči s šamotno opeko, ki jo dobijo na Jesenicah v železarni. Prav tako morajo večkrat obnoviti tudi zgornji del peči, „venec“. Tako vidimo, da je bilo za opravljanje apneničarske obrti zlasti ob začetku precej stroškov. Tudi proizvodni stroški so razmeroma visoki. Zato si je apnenico lahko omislil le tisti, ki je imel na voljo dovolj obratnega kapitala. Na vasi so bili to le gostilničarji, ki so imeli poleg tega še posestvo, trgovino, mlin in žago ali pa so še trgovali z lesom. Zato je razumljivo, da so bili najbolj uspešni tisti apnarji, ki so bili podjetni tudi še v drugih dejavnostih. S finančnega stališča imenujemo to prelivanje kapitala, ko različne dejavnosti omogočajo medsebojno uspešno delovanje in zagotavljajo druga drugi obstoj in rentabilnost.

Garibaldijevo posestvo, p.d. pri Živanu, je l. 1890 kupil z apnenico vred Franc Lukman z Iga. Gospodaril je zelo uspešno, dokupil precej zemlje in odprl še gostilno. Po gospodarjevi smrti leta 1905 je žena sama bolj ali manj uspešno gospodarila 10. let. Leta 1925 se je k Lukmanu priženil Janez Kavčnik iz Dragomerja, ki je že nekoliko majavo

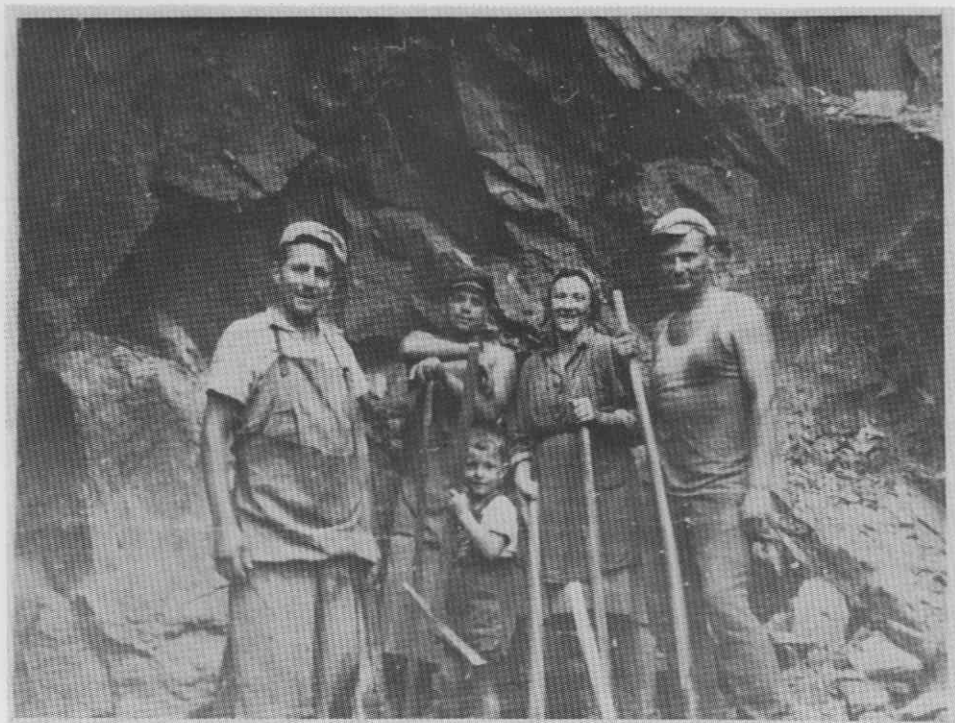

Apneničarji v dolini Idrijce, Foto: Vlastja; 1958

gospodarstvo zopet spravil na trdne temelje. Postavil je celo mlin s tremi kamni, pozidal pritlično hišo v današnjo mogočno stavbo in s tem tudi povečal gostilno.

Pri Lužarjevih so sčasoma postavili kar 3 apnenice in gospodarsko napredovali tri rodove. Hiša je menjavala imena. Najprej se je priženil Franc Šivic iz Brega pri Borovnici, tudi iz apneničarske družine. Z njegovo hčerko se je poročil Pristavec z Jezera, ki je obnovil hišo, imel žago, posestvo, gostilno, kamnolom in še vedno 3 apnenice. Konec tridesetih let pa je gospodarstvo začelo nazadovati, ker ni bilo na domu pravega naslednika. Otroci so se šolali in odšli od doma.

Prav v teh letih se je priselil v Podpeč Franc Grebenc z Brega pri Borovnici. Kupil je hišo s trgovino in gostilno vred od Kobija, ki je imel v Podpeči od preloma stoletja naprej tudi žago, trgovino, mlin in apnenico. Kobi se je tedaj usmeril v industrijo upognjenega pohištva, izdeloval je stole iz Thonetovega programa. Obdržal je le žago in mlin. Franc Grebenc je v kratkem prevzel pobudo in postal v nekaj letih vodilni podjetnik v Podpeči. Prevzel je Pristavčeve apnenice v najem in tako so od l. 1931 naprej gorele njegove apnenice skoraj noč in dan. Ta njegov bliskoviti vzpon so pogojevale ugodne gospodarske razmere, ki so sledile po gospodarski krizi do l. 1931. Pri apneničarski dejavnosti gre vedno za precejšen obratni kapital na eni strani, na drugi pa za sila občutljivo tvarino, ki se tehnološko hitro spreminja, posebno dovzetna je za toplotne spremembe. V nekaj dneh se žgano apno na zraku razpusti, to se pravi, popolnoma izgubi svojo trdnost. Spremeni se v živo apno, ki se dobesedno razliva kot voda. Žgano apno morajo zato v piclih dveh dnevnikh spraviti na trg in v denar, sicer lahko pride podjetnik v velike izgube.

Suhadolnik z ženo in z bratom ob apnenici, 1963, Podpeč pod Krimom

Uspevali so le tisti, ki so bili zelo iznajdljivi tudi pri prodaji. Zato so apnarji navadno navezani na bližnji in po možnosti na stalni trg in kupce.

V tridesetih letih, ko so v Ljubljani zrasle številne javne stavbe, kot so Narodna in univerzitetna knjižnica, Majerjeva hiša, Šlajmerjev dom, Zadržna banka, stavbe ob današnji Titovi cesti, Veterinarska bolnica v Mestnem logu in Žale, je prodal Grebenc samo ljubljanskim stavbnim mojstrom in podjetnikom po 1300 ton apna na leto. Najbolj znani stavbni mojstri v Ljubljani so bili tedaj: Curk, Tomažič, Mavrič, Battelino, Slokan in Stavbna družba. Tudi Plečnikova cerkev na Barju v Črni vasi je sezidana iz podpeškega marmorja in Grebenčevega apna, zidal pa jo je stavbni mojster Curk.

Mnogo apna so kupili tudi pleskarski mojstri iz Ljubljane in drugih krajev. Večjim podjetjem je Grebenc prodajal apno največkrat na kredit. Ob sobotah je hodil izterjovat. Ob začetku druge svetovne vojne mu je ostalo pri podjetnikih za apno neizterjanega denarja za 200.000.— tedanjega denarja. Tega dolga niso dolžniki nikdar poravnali, z vojno so pravice terjatve ugasnile. Pri večjih podjetnikih je hodil terjat za znatnejše vsote gospodar osebno, k drugim je pošiljal pomočnike iz trgovine, ki so bili pri tem opravi lu kar uspešni.

Grebenc je odprl obetavno tržišče z apnom v Banatu. Zaradi krhkosti gradiva pa je imel tolikšne izgube, da je moral to tržišče opustiti. Skoraj polovica apna se je pri prevozu zdrobila v prah, ki ga kupec ni maral plačati. Tako mu tudi višja cena ni prinesla pričakovanega dobička. Zato se je takim podvigom rajši odpovedal in se trdno oprijel ljubljanskih kupcev.

Franc Grebenc pred hišo, Podpeč 26, Foto: Srečo Habič, 1977

Delo s kompresorjem v kamnolomu, Podpeč pod Krimom, 1963

Priprava apnenice, tehnološki postopek žganja

Poglavitno dejanje pri pripravi kamna za apnenico je razstreljevanje skalnate gmote v kamnolomu. Vsak apneničar ima svoj kamnolom kar najbliže žgalni peči. Za vlaganje razstreliva je potrebno navrtati primerno luknjo v skalo. Vse do 1. 1958 so to delo opravljali ročno, s preprostimi tehničnimi pripomočki. Uporabljali so le velik sveder in dve kladivi — macoli. Pri tem so bili zaposleni trije delavci. Prvi je držal sveder, druga dva sta izmenično močno tolkla z macolo. Po vsakokratnem udarcu, je moral prvi zasukati sveder za nekaj stopinj. To izredno težaško delo so olajšali kompresorji, ki so jih začeli uporabljati skoraj vsi apneničarji po letu 1958. Prvi je vpeljal kompresor v svoj kamnolom Lojze Suhadolnik iz Podpeči, ki ga je priključil na unimog — kamion. Tako opravilo ni več tako naporno in utrudljivo, odkar navrtujejo skale s kompresorji. Kamne so vozili k apnenici z vozovi na trdih kolesih, tik po drugi svetovni vojni z gumi vozovi, dokler se niso uveljavili kamioni in traktorji s prikolicami.

Apnenico polnijo vedno od zgoraj. K apnenici je speljana pot, ki vodi na prostorno ploščad do zgornjega venca apnenice. Ploščad je tako velika, da brez težav pripeljejo voz ali kamion, naložen s kamnom, tik do roba apnenice, in tudi zlahka obračajo tako voz s konji kakor tudi traktor s prikolico. Ključnega pomena pri polnitvi apnenice so mojstri skladači. Do nedavna so bili tudi edini stalni delavci pri apnenici. Njihovo opravilo je daleč najbolj odgovorno. Oblikovati morajo „velb“ (obok) nad kuriščem in pravilno razporediti kamne po težini in debelini. Skladač je začel oblikovati obok v krogu z manjšimi kamni. Čim bolj je krog rasel, tem večje kamne je polagal, tako da je obok

Pred Lukmanovo apnenico v Podpeči, 1. na levi Kajca, skladač 1948. leta

zaključil s kamni podolžne oblike, imenovanimi rigli ali štuki, težkimi tudi po 100 kg, ki so jih prej obdelali. Tik ob žarečem ognju so v „velb“ zložene zajetne skale, „istniki“, ki potrebujejo največjo stopnjo vročine za temeljito razbeljenje. Ko je skladač dokončal obok, so apnenico „zapeljali“ z drugim kamenjem, nametali so najprej z vrha debelejšje, sledile so plasti drobnejših kamnov, z manjšimi kosi ali kockami in z drobižem pa so pokrili in s starim apnom zametali in tako zaključili zunanjo kopo. Lonec apnenice je vsakokrat sprejel do 100 ton kamna. Spredaj je skladač oblikoval obok za ustje, „istje“ kurišča z velikimi skalami — istniki in ga vsakokrat zazidal z opeko in vzdal železna vrata. Prostor pred kuriščem apnenice so zavarovali pred padavinami z velikim nastreškom oziroma s prostorno lopo, kjer imajo pri roki tudi zalogo kuriva. Tako so

M 15523

Prepis.

St. I - 386/2

0. 15/11
Rj828/33.
Podpis: [signature]
[signature]
[signature]

O b r t n i l i s t .

G. J a n e z K A V Č N I K ^{roj. 11.6.1894} iz Podpeči n. št. 19 je prijavil
prosto obrt kamnoloma in žganje apna v Podpeči n. št. 19 obč. Preser-
je. ¹¹⁸

Ker ni nobenega postavnega zadržka se izdaje obrtni list s pri-
stavkom, da se je treba radi pridobainskega davka brez odloga zglesi-
ti pri davčnem okrajnem oblastvu.

Ta obrt je vključena pod št. 33 v obrtnem zapisniku.

Kako izpremembo v načinu obratovanja ali preložitve obrti je po
§§ 32 in 36 obrtnega reda takoj semkaj naznaniti.

Sreski poglavar v Ljubljani, ✓

dne 4. marca 1925.

L. S.

Dr. Ferjančič, s.r.

Za točnost prepisa:
pisarna sreskega načelstva v
Ljubljani, dne 31. maja 1932.

[signature]

Delavci pred naloženim kamionom z apnencem za Lukmanovo apnenico, 1967 leta, Podpeč pod Krimom

kurjači tudi ob deževnem vremenu na suhem. Prav tako so na varnem, ko tehtajo apno. Če skladač ni trdno oblikoval „velba“, se je vse skupaj sesulo. Posebno nerodno je bilo, če so že nekaj časa kurili in je bilo kamenje že razbeljeno, žareče. Tedaj so morali počakati, dokler se kamenje ni shladilo, da so znesli vse ven in ponovno postavili kopo z obokom. Pri delu potrebuje skladač najmanj dva pomagača, ki delata pod njegovim nadzorstvom in po njegovih navodilih. Apnenico so navadno polnili tri dni.

Tako pripravljeno kopo podkurijo spodaj v kurišču. Nalagajo po 1 m do 2 m dolga polena oziroma klade. Za enkratno žganje apnenice pokurijo od 120 do 140 prostorskih metrov drv. Če so drva zdrava in suha, požgejo manj, če so mokra ali gnila, pa več. Šest do sedem dni neprenehoma, noč in dan, plamti ogenj v ognjišču apnenice. Vročina mora doseči do 1200 stopinj C, da dovolj razžari kamen, ki zgori v apno. Vsako uro pogori do 1 m³ drv. Kurijo največ stara ostrešja, ki jih kupujejo pri zasebnikih, gradbenih podjetjih v Ljubljani in okolici, kjer je pač na voljo les, ki je za druge namene neuporaben. Večkrat kupijo na pol zgorela ostrešja, ki niso več za obnovev. Ostrešja kupujejo navadno „kar na čez“. V Lukmanovi apnenici je l. 1956 zgorelo ostrešje med drugo svetovno vojno porušenega in požganega Turjaškega gradu, v Grebenčevi apnenici je končalo staro ostrešje Ljubljanskega gradu. Les zmerijo pred apnenico, ko ga zložijo. V l. 1975 so apneničarji plačevali za 1 m³ drv 12.000.— S din.

Ostrešja je lastnik apnenice navadno podiral sam v svoji režiji, z najetimi delavci za težaška dela. Dokler niso prišle po drugi svetovni vojni v uporabo motorne žage, so žagali drva za apnenico na ročne žage amerikanke. Po dva delavca, najeta ali pa domača, sta navadno neprenehoma žagala les na meter dolga polena.

Kamen — apnenec vozijo k apnenici, Podpeč 1966, pred Lukmanovo apnenico

Ob peči so morali vseh sedem dni bedeti noč in dan. Pri tej utrudljivi dolžnosti so se navadno menjavali vsakih 8 ur. Če je ogenj ugasnil, je bila škoda dvojna, podaljšal se je čas žganja in tudi kurjava je bila porabljena zaman. Primerilo se je tudi to, da so si apneničarji med seboj ponagajali tako, da so napili kurjača, ki je ob peči zaspal in pozabil na ogenj.

V pečeh so poleg lesa starih ostrešij kurili tudi odpadke struženja iz lesne tovarne iz Podpeči, stare čevlje in gume, kar so kupovali na tone pri vojaških komandah. Vendar so v zadnjih letih to vrsto kuriva opustili. Sanitarna inšpekcija je to prepovedala zaradi prevelikega smradu in dima.

Apneničarji so se med seboj vedno dogovorili za enotno ceno za žgano apno. V letih pred drugo svetovno vojno so prodajali apno po 25 par za kilogram. Tekmovali so med seboj le pri nakupu lesa. Posamezni gospodarji so imeli povsod naokrog zaupnike in posrednike, ki so jih obveščali za priložnostne nakupe. Mnogokrat je bilo to ob različnih požarih. Kjer je zgorelo obsežno gospodarsko poslopje, je apneničar dobil največ lesa, pa tudi po ugodni ceni.

Skladač pri apnenici je imel obenem tudi vlogo poslovođje. Njegova dolžnost je bila, da je v kamnolomu nadzoroval dela pri miniranju, predvsem pa je moral preskrbeti drva. Zato se je ob nedeljah vozil s kolesom daleč naokrog in poizvedoval za kurilnim lesom.

Najbolj zanesljivo znamenje, da je tehnološki postopek končan, je sijoča, zlato rumena, razbeljena barva kamna v „velbu“. Takrat prenehajo nalagati na ogenj. Navadno so potrebni dva do trije dnevi, da se apnenica primerno ohladi. Hitrost ohlajanja je odvisna od zunanje temperature, letnega časa in vremena. Pri prežganju izgubi vsebina apnenice

Lukmanovo apnenico obnavljajo, Podpeč 1966

40 % svoje teže. Tudi prostorninsko se nekoliko zmanjša. Tako apnar pridobi pri vsakokratnem žganju po 50 do 60 ton žganega apna.

Za okoličane je dal lastnik apnenice oklicat pred cerkvijo, kdaj bo odprl apnenico. Sporočila so brali ob nedeljah po maši na lgu, v Borovnici, na Brezovici, v Tomišlju, na Vrhniku in v Bevkah. Kadar je bila zadrega za apno velika, so prišli kupci z vozovi že zvečer v vrsto. Včasih se je do apnenice vila kača tudi do 30 voz.

Za prevoz apna naročniku je navadno lastnik najel po 20 voz, opremljenih s „kasoni“. Vsak voz je lahko peljal po dve in pol toni apna. Vozniki so bili navadno domačini iz bližnjih vasi, iz Podpeči, z Jezera in iz Notranjih goric. Napregli so navadno ob 4. uri zjutraj, včasih pa že ob 2. uri ponoči. Do Ljubljane so vozili 3 ure. Peljali so vedno čez Notranje gorice. Skozi Črno vas kljub precej krajši poti niso nikdar vozili. Zaradi mehkih barjanskih tal so morali konji premagovati tolikšen napor, kot bi vozili neprenehoma navkreber. Praznih voz so se pa večkrat vračali po krajši poti. Obračunavali so na „fure“. Za vsako vožnjo je zaslužil voznik pred drugo svetovno vojno po 35 dinarjev.

Danes prevažajo apno s kamioni in s traktorji s prikolicami, ki znaša njih zmogljivost po 8 ton. Tako lahko dandanes izpraznijo apnenico v enem dnevu.

Po Ljubljani so apno redkokdaj prevažali s čolni in sicer največ zaradi nevarnosti, da ne bi občutljivi tovor prišel v stik z vodo. Spomin na tako neljubo dogodivščino je še danes živ med ljudmi v Podpeči. Ko so za novo šolo plovili apno v Bevke po Ljubljani, se je z apnom napolnjeni čoln vžgal. Skozi prežgano odprtino je vdrla voda in apno se je začelo gasiti. Čolnar se je tedaj komaj rešil na breg. Na Vrhniko so v čolnih plovili apno le takrat, ko so imeli namen pripeljati nazaj po vodni poti opeko iz vrhniške opekarne.

Apnenico podirajo tako, da najprej porušijo zazidano steno pred kuriščem in odstranijo železna vrata. Iz kurišča postrgajo pepel, položijo na tla deske, da lažje nakladajo apno. „Velb“ podirajo z železnim drogom, tako, da se apno sproti posipa navzdol. Iz lonca apnenice spravljajo apno s kopačami in vilami trije kopači. Pred drugo svetovno vojno so ga nakladali v posebno leseno in oglato „kišto“ s 4 držaji, ki je držala 100 kg apna. Pri tehtanju je bil vedno navzoč gospodar, ki je vsak stehtan zaboj zaznamoval s kredno na vozu, ali na deski v bližini z navpično črto. Deset črt je pomenilo eno tono apna. Med desetice je postavljajl znak v obliki križa. Zaboj so vzdigovali štirje delavci na tehtnico in stresali na voz ročno. Sedaj imajo kovinski zaboj, ki še vedno nosi ime „kišta“. Zaboj drži 200 kg, dvigujejo pa ga s škripcem. Pri kopanju si kopači zavarujejo usta in nos pred apnenim prahom s trikotno ruto. Delo pri podiranju apnenice ni sicer najbolj naporno, je pa zaradi obilnega prahu sila nezdravo. Zato so morali kopači že od nekdaj grla izdatno poplakovati z vinom. Ko so prišli kupci po apno, so jim kar po nepisanih pravilih dajali napitnino, ki je znašala najmanj za liter vina. Če je kdo na to hote pozabil, so ga kopači kar opomnili na njegovo dolžnost. Te napitnine so se stekale v skupno, tako imenovano „beraško blagajno“. Tistemu kupcu, ki se je z napitnino zelo izkazal, so navalili na voz debele kose žganega apna, stiskaškemu pa so odrinili samo apneni drobiž. Navadno se je nateklo dovolj za sprotno pijačo. Včasih se je toliko nabralo v „beraški blagajni“, da so si na koncu še razdelili preostali denar.

Ob podiranju apnenice je tudi gospodar navadno dal za pijačo, pripravil izdatno malico (kruh, klobase, slanino) in navadno kosilo (kakor za domače). Sicer pa so delali najeti delavci ob svoji hrani, ki so jim jo nosile ženske ali otroci.

Ob napornem in utrudljivem delu, zlasti pa ob izčrpujočem delu v kamnolomu, so bili apneničarji vedno žejni. Telo je izgubljalo venomer obilo tekočine, ki so jo morali nadomestiti. Pri opraviilih v kamnolomu in ob kurjenju apnenice so pili največ žganje proti prehladu in revmi, ob podiranju apnenice pa vino.

Zaslužek

Za vse potrebne delovne postopke pri apnenicah so lastniki večinoma najemali sezoneke delavce. To so bili v pretežni meri domačini, manjši posestniki, največ „bajtarji“, kočarji brez zemlje, nekaj je bilo tudi priseljencev. Skupaj so apnenice v Podpeči dajale med svetovnjima vojnama zaposlitev do 40 delavcem.

Tedaj je bilo zaposlenih še 40 ljudi v znanem kamnolomu v Podpeči, ki ga je vodila stavbna družba iz Ljubljane. Kamen „podpeški marmor“ so prevažali s čolni po Ljubljanci čolnarji iz Podpeči, ki jih je bilo tedaj še šest. Podpeč,⁸ kot pomembno čolnarsko postajališče in pristanišče, je vse od dograditve južne železnice zgubljala na svojem pomenu. Kljub temu so tedaj še plovili po vodni poti do glavnega mesta poleg kamna tudi še opeko iz vrhniških opekarn in drva iz rakitniških gozdov. Ob prelomu stoletja osnovana Kobijeva žaga je dajala stalno zaposlitev 20 delavcem. Zato je marsikak apneničar odšel med žagarje na njegovo žago, ali pa na žago k drugemu lastniku, k Pristavcu na Podpeči ali k Maziju, p.d. k Videtu na Jezero. Ko je začel mleti Kobijev mlin, je dobilo kruh še nekaj domačinov. Kasneje pa je stolarna dajala kruh tudi ženskam. Drugih možnosti za zaposlitev tedaj tu ni bilo.

Delavci v kamnolomu, kjer so razstreljevali, lomili in primerno obdelali kamenje, so bili plačani na uro. Delali so po 10 ur na dan, od 7. ure zjutraj do 18. ure zvečer. Vmes so

8. Krajevni leksikon Slovenije, II, Ljubljana 1971, str. 424.

Pred ognjiščem apnenice, zgoraj „kišta“ za tehtanje, Podpeč 1977

imeli eno uro za kosilo in počitek. Pred drugo svetovno vojno so zaslužili do 3 din na uro. Prav toliko so zaslužili tudi drugi, ki so delali v gozdu, ali žagali drva pri apnenici, nalagali kamenje, ga prevažali k peči, pomagali skladaču pri postavljanju apnenice ali podirali apnenico. Zaposleni so bili nepretrgoma od 1. marca do konca oktobra. Če je bilo vreme ugodno, suho, so apnenice gorele še v novembru. Pozimi so opustele. Lastnik je delavce v sezoni zdravstveno in socialno zavaroval. Ko so apnenice ugasnile, so podjetniki delavce odjavili. Tedaj so jih na občini prijaviili za nezaposlene, tako da so pozimi prejeli občinsko podporo za brezposelne. Delavci so tedaj poiskali dela v gozdovih. Večkrat jih je najemal lesni trgovec, ki je kupil stoječ les, ali kakor so rekli, „les na pajno“, ko so posekali gozd do golega. V zimskem času so domači hlapci pripravljali drva za apnenico, vozili domov z domačimi konji kurilni les, ga žagali na metrska polena in zlagali v kupe. Stalno zaposlen je bil pri apnenici samo skladač; le njegovo opravilo je veljalo za mojstrsko delo. Zato je bilo tudi najbolje plačano. Dobil je po 4 din na uro — pred drugo svetovno vojno. Navadno so bili to prekaljeni apneničarji, ki so si pridobili svoje mojstrstvo z leti prakse. Prešli so vse faze priprav pri apnenici. Dolgoletno sodelovanje pri starejših mojstrih skladačih in očitno tudi prirojen čut za zidanje je pripomoglo dolgoletnemu skladaču Janezu Peternelu do apneniškega mojstra. Pomagal je pri delu pri Lužarju na Podpeči, staremu skladaču Šivicu. Šivic je prišel z Brega pri Borovnici. Pri delu se je Peternel tako izkazal, da mu je stari mojster kmalu zaupal samostojno postavitvev. Tako je celih 37 let opravljal delo skladača. Iz tega naslova uživa pokojnino. Bil je zanesljiv mojster. Zato ga je Grebenc stalno zaposlil. Pri njem je opravljal delo skladača celih 30 let. Na leto je zložil tudi do 40 njegovih peči. V vsej njegovi dolgoletni praksi pri apnenicah se mu ni obok peči nikdar podrl. Opravljal je tudi dolžnosti

poslovodje, predvsem nadziral miniranje. Ker je imel številno družino, je prevzel pri Grebencu obveznosti pri apnenici v celoti. Z družinskimi člani je kuril apnenico in tako seveda več zaslužil. V letih pred drugo svetovno vojno je zaslužil toliko, da je kupil svet od Pristavca in si postavil svoj dom. Primerilo se je, da je z družino zaslužil v 14 dnevih za „eno lepo kravo“. V strokovno delo skladača je uvedel tudi svojega starejšega sina, ki je bil kasneje več let za skladača pri Kavčniku. Ker ga je veselil poklic avtomehanika, je opustil delo skladača in se zaposlil pri Viatorju v Ljubljani, kjer se je tudi izučil.

Ivan Kajca iz Podpeči je bil prav tako priznan mojster skladač. Najprej je bil pri Kavčniku miner in pomagal staremu mojstru pri skladenju apnenic. Pozneje je prevzel za njim delo samostojnega skladača in poslovodje. Pri tem gospodarju je zaslužil po 22 letih rednega dela pokoj. Med svojim delom je vpeljal v mojstrstvo skladenja tudi gospodarjevega zeta, mladega Suhadolnika z Jezera. Prišel je s kmetije, doma niso imeli apnenice, vendar se je kmalu uvedel v delo pri apnenici. Že prej smo omenili, da je pri delih v kamnolomu leta 1958 prvi uporabil kompresor, ki ga je priključil na kamion unimog. S kompresorjem so olajšali naporno in zamudno delo in v krajšem času nalomili večje količine kamna. Kompresor nadomesti s posameznimi pnevmatičnimi priključki tudi do 50 delavcev. Uporaba kompresorja je na splošno pripomogla, da se je apnarska obrt obdržala do današnjih dni. Z ročnim navrtavanjem skal bi pridobivanje kamenja tolikanj povečalo proizvodne stroške, da bi postale apnenice povsem nerentabilne.

Do prve svetovne vojne so apnarji vsako leto oddajali davčno napoved za svojo dejavnost. Z upravnega stališča je bila to dodatna dejavnost. Med svetovnima vojnima pa so imeli tudi za apnarstvo obrtni list, kakor za druge obrti. Bili so člani obrtniških združenj in registrirani so bili pri Trgovski in obrtni zbornici. Podpeč je sodila k občini Preserje, ki je vodila register prostih obrti, kjer so bili zajeti vsi apneničarji s kamnolomi vred.⁹ Davke pa so „odrajtali“ davčni upravi na Vrhniki, ki je sodila pod davčni okraj Ljubljana—okolica.¹⁰

Podpeč je na splošno privabljala apnarje iz okolice Borovnice, ker jim je bližnja Ljubljana nudila najbolj stalno in zagotovljeno tržišče. Čeprav je bila apnenica pravno dodatna dejavnost, jim je pomenila pravzaprav temeljni dohodek. Zahtevala je sicer dosti proizvodnih stroškov, vendar jim je zagotavljala finančno varnost. To dokazujejo tudi odločitve apnarjev v povojnih razmerah.

V letih po gospodarski krizi je Grebenc v kratkem obdobju prigospodaril precejšnje premoženje. Kupil je posestvo, postavil hlev za 12 govedi in 2 para konj in dokupil gozdove. Gostilna in trgovina sta mu dobro nesli. Postal je podjetnik v pravem pomenu besede. Vse to gospodarstvo je oskrboval s hlapci in najeto delovno silo, predvsem z dninarji, zlasti na kmetiji in pri apnenici. Otroke je vse visoko izšolal. Doma na domačiji je ostal najmlajši sin, izučen za elektrikarja, ki tudi nadaljuje apneničarsko tradicijo v družini.

Po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni so pri Grebencu opustili gostilno in trgovino, v družbeno last je prešla tudi kmetija, kakor tudi apnenice. S Kavčnikovo vred so osnovali podjetje oziroma

9. Register—Proste obrti, OLO Ljubljana—okolica, Preserje, str. 403—426, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27.

10. Arhiv Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, TOI Ljubljana okolica, A — Ž, Arhiv Slovenije, Ljubljana.

Zgornji del apnenice, prižgana kopa, Grebenčeva apnenica, Podpeč 26. Posneto 1972, Žnidaršič Joco, objavljeno v Tov. 23/1972

poslovno združenje apnenic v okviru Kmetijske zadruge, kjer je bil Grebenc poslovođa. Vendar se podjetje zaradi prevelikih režijskih stroškov ni obneslo. Zato je Grebenc dobil apnenice nazaj in se tudi odločil samo za to dejavnost, ki mu je prav v teh povojnih letih, od leta 1949 naprej, omogočala življenjski obstoj. Potrebe po apnu so bile v teh letih tolikšne, da so presegale zmogljivosti Grebenčevih apnenic. Gorele so noč in dan, polnile so se, žgale, in podirale, kar po tekočem traku. Naročniki so bila večja stavbna podjetja in kemična industrija, na primer Svit Kamnik, ki je potreboval za svoje potrebe v kemični industriji večje količine apna. Med večjimi naročniki so še danes Ljubljanske mlekarnе, ki v lastni režiji gasijo apno in gašeno prodajajo naprej. Od apnenice odpeljejo naenkrat po 20 ton apna.

Pri Lukmanovih oziroma pri Kavčniku so se po drugi svetovni vojni prav tako odločili za apnenico, v družbeno last je v celoti prešlo posestvo s kmetijo. Gostilno in električni mlin so opustili po letu 1949. Obdržali so le kamnolom in nekaj gozda. Ker je gospodar kmalu potem umrl, je nekaj let gospodarstvo stagniralo, dokler se ni priženil k hiši mladi Suhadolnik. Prej same ženske niso bile kos težkemu delu pri apnenici. Brez močne vodilne roke gospodarja apnenica, z najetimi delavci ni donosna, prej je nerentabilna. Mladi gospodar se je hitro uvedel, s prodajo apna toliko prigospodaril, da je kupil nazaj senožeti in povečal posestvo in tako tudi število živine. Svoje gospodarstvo je tako usmerjal, da se je enakovredno posvečal živinoreji in apneničarstvu. Kar je bilo dobička pri apnenici, je vlagal v posestvo in kupil stroje. Tako ima danes pri hiši tri traktorje, vse potrebne priključke za mehanizirano kmetijstvo, osebni avtomobil, dva kompresorja za

Pogled v apnenico, Podpeč pod Krimom, Foto: Srečno Habič, 1977

delo v kamnolomu, prikolice, nakladalnik za seno, stroj za nakladanje gradbenega materiala in kopač jarkov. S temi stroji prevzema različna zemeljska dela pri gradnjah v dogovoru z gradbenimi podjetji in zasebnimi graditelji. Gradbeno mehanizacijo je začel nakupovati že pred leti, ko je uvidel, da se bliža apnarstvu zaton zlate dobe.

Po dveh desetletjih ugodnih razmer se je pojavilo kar dvojje nasprotnih dejstev, zaradi katerih je začelo apnarstvo nazadovati. Razvoj industrije in s tem neomejene možnosti za zaposlitev so čedalje bolj manjšale število tistih, ki so bili pripravljeni sprejeti težako delo v kamnolomu in pri apnenici. Ker domačinov ni bilo, so poskušali apneničarji nekaj let z najetimi delavci iz naših drugih republik. Toda tudi ti so kmalu poiskali bolje plačano in lažje delo. Na drugi strani so družbena podjetja v Kresnicah in Trbovljah začela proizvajati tako imenovano dehidrirano apno. V pridobivanju apna so uvedli tako imenovane krožne peči, kjer je vse delo mehanizirano. S tehnološkim postopkom gasijo žgano apno v gašeno apno, ga dehidrirajo, zdrobe v zrnca in polnijo v vreče. Za sodoben transport je to neprimeroma ugodnejše. V sodobnem gradbeništvu se je apno te vrste

povsem uveljavilo predvsem zaradi hitrejšega postopka pri gradnji. Gradbeništvo se je prav tako mehaniziralo, v mešalcih na električni pogon je najbolj uporabljivo dehidrirano apno. Prav tako tudi pri modernih fasadah uporabljajo gradbeniki največ to vrst apna.

Tudi Marjan Grebenc se je zaradi teh dejstev preusmeril v dejavnost z gradbenimi stroji. Z izkupičkom od apnenic je kupil stroj za kopanje jarkov in temeljev, nakladalnik gradbenega materiala in kompresorje za delo v kamnolomu. Deloma dela sam s stroji, največ pa jih posoja za določeno odškodnino gradbenim podjetjem in seveda tudi zasebnikom. Apnenico prižge takrat, ko se mu nabere dovolj naročil. Tako še kljub temu pripravi po 5 peči na leto iz preprostega razloga, ker se mu zdi nesmotrno, da bi bila tako velika naprava čisto neizkoriščena in cena apna je še vedno dovolj ugodna. V l. 1976 so dobili za 1 kg žganega apna po dva dinarja. Redno vsako pomlad jemljejo apno pleskarska podjetja in zasebni mojstri pleskarji. Ti pridejo tudi iz bolj oddaljenih krajev, iz velike Loke in Čateža, kjer apnenice ne gorijo več.

Suhadolniku pomaga pri vseh težakih delih ob apnenici njegov brat, vendar bolj kot poslovni partner. Samo tako še lahko nadaljuje z apneničarstvom; sicer bi njegova apnenica že ugasnila. Prav nikakor ne more dobiti delavcev za pomoč. Proizvodnjo je sedaj usmeril v gašeno apno. V l. 1977 je napravil velike betonske jame „apence“, kjer gasi apno iz svojih apnenic. Tako uravnava dohodek od apnenic. Gašeno in uležano apno zelo iščejo pleskarska podjetja in zasebni pleskarski mojstri. Posamezne strokovne storitve in specifični opleski potrebujejo naravno gašeno in uležano apno, ker je bolj vezivno.

Navade

Ob apnenicah se je kljub težkemu delu razvilo določeno družabno življenje. Pravzaprav so z različnimi družabnimi dejanji hoteli olajšati čas naporenega bedenja ob ognju in skrajšati kurjaču dolge neprespane noči. Ob večerih so se ob apnenici zbirali fantje iz vse vasi. Ob ognju pred pečjo so pekli krompir, kaj popili in prepevali. Včasih so prinesli s seboj tudi kruha in slanine. Posebno zgodaj spomladi in pozno jeseni je bilo ob apnenicah zaradi blagodejne toplote zelo živahno. Fantje so tudi pomagali kurjaču nalagati drva na ogenj. Postavili so se v vrsto in si podajali polena do ognjišča in tako prihranili pot in trud kurjaču. Večkrat so se tudi sešli v izpraznjeni apnenici, kjer so stene še dolgo oddajale prijetno toploto, posedli v krogu, se pogovarjali ali zapeli. Dokler je apnenica gorela, so se zbrali tudi vrh ploščadi pri vencu apnenice. Celo berači so si v mrzlih nočeh prišli gret premrle ude k apnenici.

Ob koncu vsake apnenice je lastnik priredil „likof“. Povabljeni so bili vsi apneničarji z ženami. Dobili so izdatno večerjo, z juho, pečenko, solato in pijače, žganja in vino. Navadno so likof pripravili izmenično pri Lukmanu ali pri Grebencu. Najeli so celo harmonikarja, „mezscontarja“, ki je poskrbel za lepše razpoloženje. Po drugi svetovni vojni so po vzorcu drugih društev in organizacij prirejali v Podpeči nekaj let apneničarske veselice, predvsem v tistih letih, ko je bila apneničarska dejavnost na višku. Za novo leto so lastniki apnenic obdarili apneničarje s kolinami. Navadno so bili tudi krstni in birmanski botri otrokom apneničarjev.

Med svetovnjima vojnima se je med apneničarji uveljavila navada vpeljevanja novincev oziroma sprejem novincev med apneničarje. Čast krsta je vedno pripadala mojstru skladaču. Dejali so, „da so ga štaleral“ med apneničarje. Med obredom sprejema je novinec klečal na „šibrah“, mojster ga je skozi rešeto poškopril z vinom in mrmral svoje molitvice. Za zaključek je dal na novo sprejeti vsem navzočim za pijačo. Na račun

izjemnega dela apneničarjev je krožilo med ljudmi o njih mnogo različnih rekov in verovanj. Stari ljudje so imeli apneničarje za „coprnike“, češ da so v zvezi s hudičem, ker delajo iz kamna živo apno. Po starem verovanju jih zato nekdanj niso pokopavali v posvečeno zemljo. Po pripovedovanju je bil vedno vihar, ko je apneničar umrl, ker je hudič prišel po njegovo dušo. Še sedaj pripovedujejo, da so dajali apneničarja v meter globjo jamo od drugih. Verovali so, da si je le tako pogasil večno žejo, ker je bil od apna čisto izsušen. Starejši ljudje so pripovedovali, da se prihaja celo hudič v viharjih nočeh gret k apnenici.

Če povzamemo in na kratko utemeljimo, kaj je apnarjem v celotnem njihovem gospodarjenju v vseh časih pomenila apnarska dejavnost, bomo največ povedali z rekom samih apnarjev, ki se zdi najbolj poveden in pomenljiv: „Zmanjkalo je denarja, treba bo zakuriti apnenico.“ Čeprav je bil apnarski in apneničarski kruh trd, je bil vendar zanesljiv spričo neizčrpnih surovin in nenehnega povpraševanja po apnu na tržišču.

Summary

LIME-KILNS AT PODPEČ PRI KRIMU

The author's aim is to acquaint readers with characteristic activity of lime burners at Podpeč pri Krimu. Abundant reserves of triadic lime presented a favourable condition for the origins and development of lime trade. This is an old trade, known all over Slovenia, wherever appropriate limestone was available. Lime is the basic matter in building. Lime was originally burnt in characteristic wicker baskets, made of hazel-wood and white beech rods. In woods near Rakitna there are still visible traces of former lime-kilns. Even woods are still called correspondingly, as e.g. „near the lime-kiln“.

In the final decades of the nineteenth century, and especially after the earthquake in 1895, a proper building expansion was spread in Ljubljana. The need for lime has greatly increased. At that time the first lime-kilns, which were built and much larger, appeared at Podpeč. They were built by two wealthy land-owners and innkeepers, Lužar and Garibaldi. The costs of investment were namely so high, that they could be met only by two wealthy men. Lime-kilns were cut in solid rock in the shape of an enormous pot which was covered in the inside by the „grind-stone“, which heats to redness at burning and swells nicely along the walls of the lime-kiln. But this covering lasted only for two years, and the lime-kiln had to be restored after that period. Therefore lime-kilns are nowadays covered in the inside by fire-clay (chamotte) made at steel works at Jesenice. In the period between the two Wars, and especially after the economic crisis in 1931, lime burners had their golden age. At that time many public buildings were erected in Ljubljana, and the most enterprising lime burner, Grebenc, sold only to builders in Ljubljana about 1,300 tons of lime per year. A lot of lime was also bought by house painters from Ljubljana and from other places.

The main activity when preparing stone for lime-kilns was blowing up masses of rock in quarries. Until 1958, when compressors were introduced, this job was done by hand, by gimlets and large hammers. All the workers who helped at the lime-kiln, i.e. preparing stones, wood for burning, building and pulling-down of the lime-kiln, were only hired for a season. The only person who was fully employed was the master loader, who usually also ran the whole enterprise. He controlled mining and had to buy the fuel, which was needed for the lime-kiln. Up to 140 cubic meters of wood was needed for one burning. Old roofing (timber work) was used for this purpose.

During the past few years the lime burning trade has decreased, primarily because there are no workers for heavy manual work. Therefore lime burners are beginning to reorientate into making lime by building machinery, which they have bought with money they have made as profit from lime-kilns.